

Dr. Rudolf Jan Kolman

(Nijmegen 16 november 1919 - Zwolle 1 januari 2011)

door Jaap van Gelderen*

Op Nieuwjaarsdag overleed in het Sophiaziekenhuis te Zwolle dr. Rudolf Kolman, oud-leraar bij het voorbereidend hoger- en middelbaar onderwijs hier ter stede, gewaardeerd medewerker van de *Kamper Almanak* en actief in het bredere culturele leven van de stad, waar hij in 1954 een vaste aanstelling had gekregen aan het Gemeentelijk Lyceum. Het jonge gezin kon uit Nijmegen overkomen, in Kampen werd een derde kind geboren.

Gestudeerd had Kolman aan de faculteit der Letteren en Wijsbegeerte in Utrecht, hier was hij ook gepromoveerd, in 1952. In zijn 'heiligdom', het studeervertrek in de gezellige, gastvrije woning aan de 3e Ebbingestraat bij het Park, was hij in zijn element. En als hij les kon geven, gedreven en bezielde. Zijn bijdragen aan de *Almanak* in de jaren 1968-1995 behoren tot de beste die er verschenen zijn over de Kamper historie (van de 16de en de 19de eeuw).

Bijdragen aan het culturele leven in Kampen

Kolman sloot de stad direct in zijn hart. Vrijwel ongeschonden, anders dan Nijmegen, uit de oorlog gekomen, moest de stad wel een nieuwe start zien te maken. Verlost uit een zeker isolement - gelegen aan het eind van de wereld - door het droogvallen van nieuwe polders, werden doorbraken geforceerd en nieuwe wijken gebouwd of gepland (Hanzewijk, West), en werd nieuwe industrie aangetrokken. De verwachte economische opleving slaagde echter maar zeer ten dele, wat een weerslag had op het politieke en culturele leven in de stad. Ook de demografische groei verliep maar traag, de oude binnenstad dreigde te verloederen. Een kleine elite bleef het culturele leven bepalen. Dr. Kolman hoorde, gezien zijn positie als leraar, bij deze groep. Hij was eerste voorzitter van de Ronde Tafel (nummer 30), die naast

* Met dank aan Fred en Chris Kolman die mij inzage gaven van hun toespraken op 6 januari 2011, voorafgaande aan de begrafenisplechtigheid op het Bovenbroek.

de Loge (uit de 18de eeuw stammend) en de Rotary (na de Tweede Wereldoorlog gesticht om de verstarde verhoudingen te doorbreken) te Kampen was opgericht. Maar al spoedig werd hij lid van het Kamper Nutsdepartement (heropgericht in 1820) en vanuit dit departement werd hij afgevaardigd in het bestuur van de Openbare Leeszaal en Bibliotheek (geopend in 1921). Vanaf midden jaren zestig was hij de volijverige secretaris van het bestuur; aanvankelijk nog onder de heer J. Don, de gemeentearchivaris, die opmerkelijke culturele initiatieven had genomen met zijn expositiebeleid. In 1972 legde Kolman een gedegen nota op de tafel van het gemeentebestuur, gezien de nijpende huisvestingsproblematiek van de bibliotheek (nog gevestigd in het Gotische Huis aan de Oudestraat). Maar gemeentelijke molens draaien langzaam, zeker als het om cultureel beleid gaat, in Kampen. Pijnlijk moet het voor de noeste werkers zijn geweest dat het tot 1983 moest duren voordat een nieuw gebouw aan de Kennedylaan (het Groene Hart van de stad) kon worden gerealiseerd. Kolman had zich in 1978 teruggetrokken uit het bestuur, maar hij verheugde zich over deze nieuwe start; een basisvoorziening als een bibliotheek met leeszaal voor iedere bewoner, achtte hij een teken van ware beschaving. Hij schreef daarover in het *Nieuw Kamper Dagblad* (1966) en in de *Kamper Almanak*.

De betekenis van Kolman als leraar

In 1982 was het Almere College (omstreeks 1970 had het Gemeentelijk Lyceum deze nieuwe naam aangenomen, zeker ook met het oog op een vestiging in Dronten) definitief verhuisd naar Hagenbroek, het hoge karakteristieke gebouw aan het Engelenbergplantsoen van architect W. Koch (geopend in 1883) verlatend voor nieuwbouw. Rector was toen W. van Koldam, die zijn scholengemeenschap gaarne zag als 'algemene ontmoetingschool'. Kolman was begonnen onder rector dr. C.G.B. ten Kate, de man die de Kamper jeugd wist te interesseren voor de natuurlijke omgeving. Kolman gaf, toen een gebruikelijke combinatie, Nederlands en Geschiedenis; naaste collega was drs. C.N. Fehrmann die (vanaf 1942) Geschiedenis en Aardrijkskunde gaf. In een schitterend portret heeft Kolman zijn vriend Chris Fehrmann getypeerd in een uitvoerig opstel na diens overlijden in 1981. De altijd actieve en bezige Fehrmann, een culturele duizendpoot, stimuleerde zijn collega, wiens kwaliteiten hij stellig zal hebben opgemerkt, tot publiceren op historisch terrein in 'zijn' *Almanak*. Hij zal stellig ook geprofiteerd hebben van zijn erudiete collega, die als goed schoolmeester graag uitdeelde van de schatten die hij had vergaard, zeker waar het de archiefstudie betrof van de

Dr. Rudolf Jan Kolman in het Frans Walkate Archief, circa 1996. Foto: Kees Schilder.

Middeleeuwen en het begin van de Nieuwere Tijd, op welk terrein Fehrmann zich met zijn promotieonderzoek had gewaagd (1967). Over de voorgeschiedenis van het voorbereidend hoger onderwijs in Kampen schreef Kolman boeiende, inhoudsrijke studies (de Latijnse school, het Stedelijk Instituut, het Stedelijk Gymnasium en de Hogere Burgerschool, in 1921 samengesmolten tot een Gemeentelijk Lyceum, welhaast een unicum in Nederland). De relatie opvoeding (onderwijs) en vorming (cultuur) was voor Kolman een zeer nauwe, wat dat betreft leefde hij vanuit de beste idealen van de Europese Verlichting. Culturele reizen, nauwkeurig voorbereid, hoorden daar, ook in de familiekring, bij. In begin jaren tachtig viel ook het afscheid van zijn arbeid als docent; het meest in zijn element was hij voor de klas. Twee jaar lang conrector of organisator te zijn van een groot-scheepse reünie (1981, 60 jaar Lyceum), lag hem minder. Regisseur van een

toneelspel in de Gehoorzaal opgevoerd door de Kamper Lyceum Club, was wel weer iets van zijn gading: het directe contact met jonge mensen hield hem zelf ook jong. Helpend, stimulerend, soms met een goed gesprek op zijn werkkamer, 'een pakhuis van boeken', zei één van hen. 'Een echte frik', noemde hij zichzelf. Ook hier had hij zijn idealen, geworteld in de beste tradities. Hij kon beeldend, bevlogen, verhalen ('Als Den Briel moest worden ingenomen, dan werd Den Briel ook ingenomen', heel lijfelijk haast). Maakte weinig gebruik van het bord, het waren haast hoorcolleges, daarmee de leerlingen serieus nemend. Wie wilde proefde de eruditie, en kon daarmee een glimp krijgen van de wereld van de wetenschap. Zijn diagrammen, een nieuw fenomeen in de geschiedwetenschap, waren berucht. Een grapje op zijn tijd, het hoorde bij zijn pedagogiek; tolerant was hij en geduldig; slechts zelden ging een leerling te ver (het waren de roerige jaren zestig en zeventig!). Dan kon men bij hem een zekere ontredering bespeuren. Een 'neven-vak' dat hij graag doceerde was Staatsinrichting (zaliger gedachtenis), dan gaf hij les in goed burgerschap, leerde hij wat het is om verantwoordelijkheid te dragen in de bredere samenleving. Als leraar behoorde hij tot 'the Old School', zei een oud-collega, dit positief bedoelend. Ietwat terughoudend, verlegen, maar wel hulpvaardig (en met humor) in de onderlinge contacten. Als hobby beoefende hij vooral de fotografie; zijn favoriete muziek was de grote Bach.

Korte biografie

Rudolf Jan Kolman werd in Nijmegen in een hervormd milieu geboren als zoon van Jan Kolman en Fenna Haan. Hij was een nakomertje, had een zuster (1907) en een broer (1911). In 1926 werd zijn vader administrateur van de Weesinrichting te Neerbosch bij Nijmegen, waarheen het gezin ook verhuisde. Een heerlijke jeugd waarover hij zijn herinneringen op schrift stelde, het waren zijn 'veilige jaren'. Wel was niet alles goed, zo tobde hij met zijn gezondheid, waardoor hij op het gymnasium moeite had om mee te komen. Door de steun van één van de leraren en zijn vrouw, het echtpaar Prins, redde hij het: zo leerde hij ondervinden wat het is als mensen voor je in de bres springen en iets in je zien. Zo haalde hij, gesterkt, zijn diploma. In 1939 was hij kort onder de wapenen tijdens de algemene mobilisatie, zijn broer Bram was in 1938 naar Nederlands-Indië vertrokken als predikant, in 1950 zou hij repatriëren (hij overleed in 1987 als emeritus van Dieren). Vader Kolman stierf in april 1940 aan een hartaanval op het station Arnhem, toen studeerde Rudolf reeds in Utrecht aan de Letterenfaculteit. Over de oorlogs-

periode heeft Kolman niets op schrift gesteld, wel zo nu en dan verteld aan kinderen en kleinkinderen. Het is een aangrijpend verhaal, door zijn oudste zoon, Fred Kolman, gememoreerd tijdens de herdenkingsbijeenkomst voorafgaande aan de begrafenisplechtigheid. Tijdens de razzia aan de Universiteit te Utrecht in 1943, wist hij, koen, te ontsnappen, vermomd in stofjas als bibliotheekmedewerker, op de fiets. Toch was hij daarmee niet veilig: de bezetter eiste dat men zich zou melden voor de Arbeitseinsatz in Duitsland, anders zouden er represailles volgen voor de naaste familie (zijn moeder en zuster). Wat kon hij anders doen dan gaan? Via Ommen kwam hij in de omgeving van Berlijn terecht om te werken in een fabriek, waar het regime steeds strenger werd. De oorlog om Berlijn woedde (luchtbombardementen) en naderde het einde. Met een vriend op zoek naar brood, viel hij in Russische handen; hij moest meedoen met de marsen naar het Zuiden, waar hij uitgewisseld werd tegen Russische krijgsgevangenen. Na een lange tocht kwam hij, onder de luis, terug in het gebombardeerde Nijmegen. Hoe de studie weer op te pakken? Ook in deze fase van zijn leven kreeg hij een ferm advies: zoek hulp bij een psychiater. Deze droeg hem op zijn dromen te noteren, waar hij baat bij heeft gehad (al bleef een zeker gebrek aan zelfvertrouwen hem altijd kwellen).

Studie en promotie

Het goede advies kwam van zijn leermeester bij wie hij assistent werd en later zou promoveren, prof. Pieter A. Geyl (1887-1966), die vanaf 1936 in Utrecht Nieuwste Geschiedenis doceerde. Belangrijk was ook voor hem dr. D.Th. Enklaar (1894-1962), die in 1946 opvolger van de beroemde mediëvist O. Oppermann was geworden; ook bij Enklaar was Kolman assistent, naast de paleografie - het ontcijferen van Oud Schrift - zal Enklaar met zijn keuze voor buitenissige figuren en situaties uit de cultuurhistorie hem geïnspireerd hebben. Denk aan de aandacht die Kolman schonk aan de doofstomme kunstenaar P. Remmers, aan de halfbakken Multatuliaan J.B. Meerburg; voor zingende weeskinderen, koorknapen en pelgrims naar het Heilige Land; en tal van andere 'kleinere' persoonlijkheden.

Geyl maakte Rudolf Kolman attent op een promotieonderwerp: de zogenaamde reductie van Nijmegen in 1591. (Reductie betekent in dit verband de terugkeer van de stad tot de Verenigde Provinciën: voor de duur van de oorlog tegen Spanje zou de Stadhouder het stadsbestuur kiezen). Dichtbij huis, maar een onderwerp waarover zeer weinig was geschreven; het geheel moest uit vele gedrukte en ongedrukte bronnen worden opgewerkt en tot

een verhaal worden omgesmeed. Hij promoveerde op 12 november 1952. In Stelling I bestreed hij de Nijmeegse hoogleraar L.J. Rogier met zijn opvatting dat de Reformatie in de Gelderse steden te danken was aan de ingelegerde garnizoenen van de calvinist Jan van Nassau: hij kon aantonen dat er al eerder calvinistische kernen actief waren geweest. In zijn wezen was Kolman echter geen polemicus, eerder irenicus: hij onderzocht zorgvuldig de bronnen en kwam met zijn eigen, uitgewogen verhaal. Anderen moesten maar ontdekken waar hij afweek van gangbare of gevestigde opinies.

Voor Nijmegen werd de achtergrond geschetst in de middeleeuwse verhoudingen; het verdere verloop van dit stuk politieke geschiedenis werd tot aan 1651 uitgewerkt, met een kleine vooruitblik tot op 1795, toen geheel nieuwe politieke verhoudingen ontstonden: het einde van de Republiek. Een karakteristieke werkwijze ook in zijn latere schrijfarbeid: focussen door voor- en naspel in de overwegingen te betrekken. Zo bood Kolman een gedetailleerd overzicht van de strijd tussen de verschillende partijen in de onderhavige kwestie, waarbij ook religieuze motieven meespeelden. De recensie (van H. Enno van Gelder) in het *Tijdschrift voor Geschiedenis* was lovend (1954, 394-395) en het proefschrift van Kolman is onderdeel geworden van de bredere geschiedschrijving.

Bijdragen aan de Kamper Almanak

In zijn laatste studies over de jaren 1578-1580, cruciaal in de politieke en godsdienstige geschiedenis van de stad Kampen, greep Kolman terug naar deze afsluiting van zijn studietijd, nu toegepast op de stad die hij had lief gekregen. Gedetailleerd, gestoeld op archivalia en kronieken. Een derde deel, dat hem voor ogen moet hebben gestaan en dat had moeten handelen over de na-geschiedenis tot aan de regeringsverandering in Kampen in 1618 (onder dwang van Prins Maurits), en dan vooral de schets van de partijen: in Kampen remonstrant versus contraremonstrant (als in Nijmegen!), bleef ongeschreven. Begrijpelijk voor iemand die inmiddels 75 jaar oud was en nog steeds het uiterste van zichzelf eiste, stipt en nauwkeurig als hij was. Maar zo blijft er werk voor een jongere generatie, die kan leren van zijn werkwijze en inzichten.

Na het terugtreden in 1980 van dr. Fehrmann als beheerder van het Frans Walkate Archief en diens overlijden in 1981, was dr. Kolman de aangewezen man om het werk aan de historische en culturele bijdragen veilig te stellen: hij trad toe tot een historische redactie, aanvankelijk gevormd met K. Schilder en H.W. van der Hoven. Mevrouw J.W.C. ten Hove-Jacobze werd het

beheer van het Archief toevertrouwd. De oud-journalist Hans Wiersma werd kroniekschrijver. De band met Kees Schilder (1938), die als autodidact zich tot een bekwame mediëvist had opgewerkt, groeide uit tot een warme vriendschap. Zij stimuleerden elkaar. Kolman kon goed iemand de eer geven die hem of haar toekwam, kon ook raad en advies van anderen vragen. Nog iemand op wie zijn voorbeeld inspirerend heeft gewerkt is de archivaris drs. Theo van Mierlo. Maar een bijzondere leerling is toch wel zijn tweede zoon geworden: Chris Kolman die promoveerde op 'de organisatie van het bouwen te Kampen 1450-1650' onder de titel *Naer de eisch van 't werck* (Utrecht 1993). De oudste zoon, Fred Kolman, had overigens voor het vak van bibliothecaris gekozen, in Amsterdam. In 1996 trad Rudolf Kolman terug uit de historische commissie van de *Almanak*. Ondergetekende werd zijn opvolger.

Bij het herlezen van Kolmans bijdragen beleefde ik weer de sensatie die de lezing van zijn artikelen indertijd bij me opriepen: hier wordt een nieuw verhaal verteld, vanuit de bronnen, met de verrassing van de oorspronkelijkheid dus. En dan is het niet één verhaal, maar telkens wordt het betoog onderbroken door nuttige uitweidingen, miniaturen als het ware, over tal van onderwerpen in relatie met de hoofdzaken. (Bij een teveel aan onderbrekingen in een betoog, riep hij eens: 'Maar genoeg uitgeweid', heerlijk 19de-eeuws). Ik besepte hoe veel van Kolmans inzichten waren overgegaan in eigen kop en hart: inspiratie voor historische wandelingen, bij eigen proeven van bekwaamheid, in het collegelokaal, bijvoorbeeld over het religieconflict in het begin van de 17de eeuw. Vrijwel tot het laatst bleef Rudolf Kolman helder van geest, en een grage causeur, ook in zijn rolstoel op den duur. Interesseerde zich voor nieuwe thematieken: de vroege Kerk, Ierse heiligen (onder wie de H. Colman!). 'Geef dat boek eens aan om te kijken of ik gelijk heb' (aan Kees Schilder). En, het klopte natuurlijk.

De laatste jaren

In 2002 overleed zijn echtgenote Anna Christina Dieker, met wie hij lief en leed had gedeeld. Zij kenden elkaar uit Nijmegen van de middelbare school; zij vertrok naar Indië, trouwde en er werd een dochter, Noor, geboren; na afloop van de oorlog (en de ervaringen van de jappenkampen) keerde zij met haar dochter terug naar Nederland, intussen was het huwelijk ontbonden. De ontmoeting met Rudolf Kolman, op de bridgeclub, leidde tot een verbintenis voor het verdere leven. Toen later de dochter stierf en haar twee kinderen achterbleven, werden zij liefderijk opgenomen door de

grootouders en verder opgevoed: een vernieuwd gezin. Hoogstaande mensen, wel gebeukt door het geweld van de 'grote' geschiedenis, maar gebleven bij de bronnen van de beschaving.

Bibliografie van Dr. R.J. Kolman

Dissertatie

De reductie van Nijmegen (1591), voor- en naspel (Groningen 1952) XII, 193 p. (Proefschrift Utrecht). Besproken in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 67 (1954) 394-395 (H. Enno van Gelder).

Publicaties in de Kamper Almanak:

- 'J.B. Meerkerk, de Kamper liberalen en de volksleeszaal in de Buiten-Nieuwstraat (1891-1893)'. *Kamper Almanak* 1968-1969, 177-258.
- 'De Latijnse School en het Stedelijk Instituut te Kampen verenigd tot een Gymnasium (1847)'. *Kamper Almanak* 1969-1970, 145-232.
- 'Van particulier initiatief en overheidssubsidie. Het ontstaan van de Nederlandse leeszaalbeweging en de stichting van een openbare leeszaal en bibliotheek te Kampen'. *Kamper Almanak* 1973-1974, 165-240.
- 'Portret zonder gezicht. Het mysterie - Pieter Remmers'. *Kamper Almanak* 1979-1980, 233-270.
- 'Herinneringen aan Dr. C.N. Fehrmann conservator van het Frans Walkate Archief (1947-1980)'. *Kamper Almanak* 1981-1982, 173-190.
- 'De Latijnse School en de koorzang in de Sint-Nicolaaskerk tijdens het rectoraat van Johan Evertsz a Lymberich (1532-1554); de stichting van het Soete-Naeme-Jhesushuys'. *Kamper Almanak* 1985-1986, 155-225.
- 'De pelgrims van Jeruzalem te Kampen (ca. 1450-1580)'. *Kamper Almanak* 1987-1988, 155-214.
- 'Traditie, trouw en tolerantie I. De Kamper magistraat tussen bevrijding en religievrede (1578-1579)'. *Kamper Almanak* 1994, 143-220.
- 'Traditie, trouw en tolerantie II. Het mislukken van de Kamper religievrede (1579-1580)'. *Kamper Almanak* 1995, 139-229.